

Wstęp

Dwudziesty czwarty tom „Filo-Sofiji” stanowi obszerne i bogate studium z zakresu aksjologii sfery publicznej. Przewodnią intencją prezentowanego tomu jest próba możliwie szerokiego zakreślenia pola refleksji filozoficznej nad sferą publiczną, które być może zaowocuje żywą dyskusją wokół mechanizmów jej kształtowania, a także – a może przede wszystkim – kondycji i jej przemian w Polsce. Partycypacyjny zwrot w refleksji nad praktykami społecznymi, spowodował, że kategoria sfery publicznej stała się źródłowym kontekstem analizy i badań nad potencjałem uczestnictwa oraz tego, co istotne dla jakości wspólnego życia, bo o te wymiary właśnie chodzi, gdy mówimy o sferze publicznej i pytamy o jej deficyty współcześnie.

Istotą stawianego problemu jest przede wszystkim samo zdefiniowanie sfery publicznej i określenie jej teoretyczno-filozoficznego statusu dla interpretacji zjawisk polityczno-społecznych. Czym jest sfera publiczna? Jak należy ją pojmować? Jak szeroki ma zakres? Gdzie leży jej granica? Jakie obszary filozoficznej refleksji pozwalają ją opisać i definiować? Czy jest operatywnym narzędziem interpretacji konkretnej rzeczywistości, czy tylko dalekim od praktyki abstrakcyjnym tworem pojęciowym? W jakim stopniu pozwala zrozumieć współczesność i jej deficyty? Czy myślenie w kategoriach publicznych jest jeszcze produktywnie poznawczo, czy w ogóle może być efektywne praktycznie? Rozpatrzenie katalogu dostępnych filozoficznych sposobów postrzegania sfery publicznej pozwala udzielić na powyższe pytania jedynie częściowych odpowiedzi. Ta założona fragmentaryczność nie jest świadectwem bezsilności filozofów czy socjologów wobec tak ważnego i trudnego zagadnienia, ale wynika – jak sądzę – z przekonania, że sfera publiczna jest wciąż „niedokończonym projektem” zarówno w teoretycznym, jak i społecznym sensie. „Niedookreśloność” sfery publicznej stanowi także o jej atrakcyjności, a podjęcie zagadnień

z zakresu refleksji praktyczno-społecznej właśnie w jej perspektywie (w takich dziedzinach, jak: polityka, prawo, ekonomia, komunikacja, etyka), pozwala lepiej i pełniej rozumieć zmiany zachodzące we współczesnym świecie.

Sfera publiczna, którą można traktować jako miejsce spotkania obywateli zainteresowanych sprawami wspólnymi, przejawia się w kilku ważnych wymiarach. Jednym z nich, i to podstawowym, jest równy dostęp wszystkich zainteresowanych podmiotów do porządku dyskursywnego wytwarzania opinii publicznej. Ten równy dostęp, wykluczający z definicji asymetrię w dialogowym procesie kształtowania woli powszechnej, pozwala oznaczyć sferę publiczną jako inkluzywną dziedzinę działań. W tym sensie sfera publiczna stanowi zaplecze dla realizacji potrzeby uczestnictwa, poczucia odpowiedzialności za kształt tego porządku i wreszcie dowodzenia siebie, dzięki i poprzez artykulację własnych przekonań, wartości, pragnień.

W przypadku kwestii omawianych w niniejszym tematycznym numerze „Filo-Sofiji” mamy do czynienia ze splotem problematyki z zakresu filozofii polityki oraz aksjologii. Przekonania aksjologiczne i efektywne argumentacje na ich rzecz stanowią zasadniczy element treści i motywacji dla partycypacji. Podstawową i nieodzowną rolę w kształtowaniu opinii publicznej pełnią zatem przekonania aksjologiczne podmiotów uczestniczących w jej kształtowaniu. Pytanie o kondycję sfery publicznej staje się zatem pytaniem o kondycję demokracji, a postawienie go w kontekście aksjologii aktualizuje sens rozważań o przekonaniach i zaangażowaniu aksjologicznym w kształtowaniu postaw demokratycznych oraz warunków ich realizacji. Teksty prezentowane w niniejszym tomie stanowią zatem swego rodzaju przyczynek do badań nad problemem aksjologii polityki. Sfera wartości, której integralną częścią są konkretne przekonania aksjologiczne, pociąga za sobą liczne następstwa społeczne. Globalne panowanie wartości (motywacji aksjologicznej) bywa coraz częściej przedstawiane jako źródło i środek emancypacji polityki od instrumentalnej racjonalności myślenia i działania. Tym samym aksjologia polityki w szczególności zmierza do krytycznego ujęcia polityki i promocji postulatu jakiejś „innej” – nie tylko technokratycznej – ale znajdującej swe konsekwentne dopełnienie w programie usensownienia praktyk społeczno-politycznych. Ten aksjologiczny kierunek interpretacji jest obiecujący z dwóch względów. Po pierwsze, wątek odwołań do wartości jest stałym elementem filozoficznej refleksji nad polityką i sferą publiczną, gdzie przypisuje się wartościom rolę konstytutywną i programową w kształtowaniu przestrzeni „pełnej” współobecności. Po drugie, aksjologiczna perspektywa dostarcza narzędzi do badań nad procesem legitymizacji politycznej, gdy pytamy o warunki uprawomocnienia decyzji politycznych, a także problemu wykluczenia, gdy pytamy o kryteria dostępności do zasobów obywatelskiego współdecydowania.

Pytanie o kondycję sfery publicznej jest jednym z podstawowych zagadnień podejmowanych przez współczesną filozofię polityki. Kwestie znajdujące

się w jej centrum zawsze skłaniały do poszukiwań nowych punktów odniesienia, które pozwoliłyby na bardziej krytyczną oraz produktywną ocenę istniejących praktyk politycznych. Poprzez opinię publiczną („władza lepszego argumentu”), inicjowanie krytycznie zorientowanych debat, wymuszających na władzy ewaluację prowadzonych polityk, realizuje się dyskursywna kontrola władzy politycznej. Uprawianie filozofii polityki okazuje się tym samym niezbędnym składnikiem procesu budowy życia publicznego. Zatem refleksje, które wyłaniają się z obszaru filozofii polityki, obok charakteru czysto teoretycznego, mają także walor praktyczny, tj. generują zdolności mobilizowania do aktywnego współuczestnictwa w tworzeniu tego, co publiczne. Prowadzenie badań teoretycznych podejmowanych w celu rozszerzenia naszej wiedzy o podstawowych mechanizmach kształtowania przestrzeni publicznej tym samym przyczynia się do promowania idei inkluzji obywatelskiej i solidarnego współdziałania. Ponadto interdyscyplinarny charakter postawionego problemu i sposoby, w jaki próbuje ów problem zdiagnozować i opisać filozofia, dowodzi, że współczesny świat, uzależniony jest w pełni od efektów pracy uczonych i tym samym od filozofii, i słusznie kieruje naszą uwagę na pragmatyczny wymiar wiedzy filozoficznej.

Prezentowany tom „Filo-Sofiji” składa się z siedemnastu artykułów oraz jednej recenzji. Czytelnik odnajdzie w nim teksty poświęcone koncepcjom sfery publicznej, uwzględniające trudności definicyjne oraz różne sposoby konceptualizacji jej aksjologii. W drugiej kolejności zamieszczone zostały teksty bezpośrednio odnoszące się do problematyki praktycznej. Czytelnik odnajdzie w nich studia i analizy dotyczące aktualnych problemów filozofii polityki, etyki, estetyki, teorii komunikacji, ekonomii, prawa ujętych w świetle ich ścisłych związków z zagadnieniem sfery publicznej. Każdy z tekstów zawiera analizę najważniejszych pojęć i kontekstów, które współtworzą debatę na temat sfery publicznej i mechanizmów jej kształtowania. Prace tutaj prezentowane podejmują sugerowaną problematykę w sposób jedynie fragmentaryczny, naświetlając rozpatrywane zagadnienia z wielu różnych perspektyw wyznaczanych przez badawcze zainteresowania i kompetencje poszczególnych autorów.

Zbiór otwiera artykuł Tadeusza Buksińskiego o *Podstawach aksjologicznych sfery publicznej*. Autor podejmuje w nim zagadnienie neotranscendentalnej teorii wartości. Dialektyczny związek między wartościami a sferą publiczną jest tutaj milcząco zakładany. Buksiński zwraca uwagę na znaczenie perspektywy aksjologicznej, wagę, i jak się wydaje, niedocenianie jej znaczenia (głównie z powodu dominacji myślenia menedżerskiego w zarządzaniu sferą publiczną) przy próbach określenia statusu i sensu działań politycznych. Wartości pojmowane

są tutaj jako warunki sensownego działania, a zatem „fundują” sferę publiczną zarówno w jej normatywnym, jak i praktycznym sensie.

Kolejne dwa artykuły podejmują zagadnienie modeli sfery publicznych oraz przemian opinii publicznej. Artykuł *Modele sfery publicznej w świetle współczesnych problemów społecznych*, autorstwa Marka Sikory, dotyczy modelowej rekonstrukcji sfery publicznej dokonanej na podstawie poglądów czterech klasyków tej tematyki: Jürgena Habermasa, Johna Rawlsa, Bruce’a Ackermana i Michaela Walzera. Filozoficznym kontekstem tej rekonstrukcji jest filozofia Immanuela Kanta, zaś jej najważniejszym celem wskazanie na fundamentalne kwestie sprawiedliwości społecznej i operatywnej funkcji myślenia w kategoriach „tego, co publiczne” dla rozwiązania problemu niesprawiedliwości współcześnie. Michał Miklas w tekście *Normatywne modele przemian opinii publicznej* wyróżnia dwa modele racjonalnych przemian opinii publicznej. Pierwszy ma charakter czysto normatywny i polega na antycypacji stanu idealnego jako ostatecznego celu myślenia i komunikacji (model kantowski), drugi – rozumność upatruje w dialektycznych prawach rozwoju historycznego (model heglowski). Autor oba te modele poddaje krytyce z perspektywy postmarksistowskich stanowisk E. Laclau i Ch. Mouffe, którzy odrzucają normatywną wartość pojęcia racjonalności, uznając nieredukowalny charakter antagonizmu jako czynnika strukturyzującego przestrzeń polityczną.

Zagadnienie tożsamości politycznej stawiane w odniesieniu do procesów globalizacyjnych i rewolucji informacyjnej podejmuje Barbara Markiewicz w rozprawie *Sfera publiczna a kwestia tożsamości politycznej*. Pojęcie tożsamości politycznej, pomimo kłopotów z jego precyzyjnym zdefiniowaniem, jest wciąż ważnym narzędziem opisu uwarunkowań indywidualnych działań politycznych. Uwzględniając kryterium aktywności obywatelskiej oraz sposobu uczestnictwa, autorka proponuje typologizację tożsamości. Pozwala ona bardziej precyzyjnie rozważyć znaczenie rewolucji informacyjnej (komunikacyjnej) dla kształtowania się tożsamości politycznej współcześnie. Media jako podstawowe narzędzie komunikacji wpływają na kształt sfery publicznej, a zatem wpływają również na kształt tożsamości politycznej podmiotów w niej partycypujących.

Zagadnienie tożsamości w nieco innej perspektywie podejmuje w tekście *Ponowoczesny człowiek publiczny i jego markery mentalno-kulturowe* Kazimierz Dziubka. W nawiązaniu do postmodernistycznej koncepcji sfery publicznej autor udowadnia, że normatywne ujęcia sfery publicznej i podmiotowości winny być uzupełnione argumentami z zakresu neuronauki i kognitywistyki, co pozwala bardziej efektywnie projektować próby reorganizacji życia publicznego w kierunku zaspokajania potrzeb obywateli zarówno w duchowym, jak i fizycznym ich wymiarze.

Pytanie o roszczenia filozofów do współokreślania aksjologii sfery publicznej w sensie praktycznym stawia Jan Hudzik w rozprawie *Filozofia w zgiełku sfery publicznej*. Krytyczna ocena mediów pozwala dzisiaj lepiej rozumieć, w jakim stopniu one same porzuciły ideały określające ich misję na rzecz roli dyktatorów dyskursu publicznego. Ma to znaczenie z jednej strony dla jakości

życia publicznego i polityki (w sensie *politics*), a z drugiej dla samej filozofii, w tym filozofii polityki, która ma nie tylko ambicje, by sferę publiczną analizować, ale także – a może i przede wszystkim – dyskurs publiczny współtworzyć.

Próbie przededefiniowania tradycyjnych ujęć polityki podejmuje w tekście *Estetyka polityki. Szkic projektu* Adam Chmielewski. Autor zwraca uwagę na znaczenie podejmowanej problematyki i jak się wydaje często niedostrzeganej lub też zbyt pochopnie bagatelizowanej (ograniczającej się jedynie do tezy o estetyzacji polityki) we współczesnej filozofii polityki. Szkicowany projekt estetyki politycznej zawiera zatem tezę o fundamentalności sfery uznawanej za estetyczną dla innych sfer życia społecznego. Jednym z argumentów na rzecz tezy o konstytutywności tego związku jest analiza kategorii porządku, która spełnia centralną rolę zarówno w sferze estetycznej, jak również politycznej.

Do klasycznych ujęć wyjaśniających zagadnienie aksjologicznych uwarunkowań działań należą rozważania podejmowane na gruncie filozofii niemieckiej. Andrzej Wawrzynowicz w tekście *W poszukiwaniu metafizycznych uwarunkowań koncepcji sfery publicznej Jürgena Habermasa* interpretuje myśli niemieckiego filozofa pod kątem jej potencjalnych uwikłań o charakterze ideologicznym. Przedmiotem rozważań jest tu zatem nie tyle analiza konkretnych systemów wartości determinujących tę sferę, co raczej próba rekonstrukcji historycznych uwarunkowań aksjologicznych samego pojęcia sfery publicznej. Natomiast Norbert Leśniewski w tekście *Wartości a interpretacjonizm. Aksjologiczne konstrukty interpretacyjne Hansa Lenka* rekonstruuje kategorię wartości w języku współczesnej hermeneutyki (interpretacjonizm transcendentally-pragmatyczny). Z jednej strony, jak argumentuje autor, wartości wyznaczają warunki możliwości wartościowania, z drugiej stanowią element kontekstu motywacyjnego. Tym samym Leśniewski potwierdza, że wartości przyjmują postać konstruktów interpretacyjnych obecnych w każdym kontekście działania, stając się sensownym warunkiem każdej aktywności podmiotu.

Kolejne cztery teksty poświęcone są analizie aksjologicznych podstaw filozofii liberalnej oraz koncepcji demokracji. Andrzej Zachariasz w tekście *Prawda dialogiczna i kompromis jako kategoria polityczna* pokazuje, że kompromis jako metoda rozwiązywania konfliktów, oznaczająca wspólne stanowisko stron negocjujących, pozytywnie spełnia wymagania życia publicznego oraz demokracji, dla których dialog jest efektywnym sposobem dowodzenia własnych racji, a także sztuką wzajemnych ustępstw. Z kolei Andrzej Niemczuk w tekście *Problem aksjologicznych podstaw liberalizmu* analizuje zagadnienie aksjologicznego uzasadnienia liberalizmu. Autor krytycznie analizuje wybrane argumenty na rzecz minimalizmu sformułowane przez Johna Rawlsa, broniąc tezy, że argumenty te nie są efektywne w realizacji funkcji uzasadnienia liberalizmu. Natomiast Monika Małek w tekście *Wolność jako wartość dla moralnego maksimum i moralnego minimum*, odwołując się do koncepcji Michaela Walzera, udowadnia, że wolność jest prymarną wartością sfery publicznej i może być rozumiana w dwojaki sposób:

moralne minimum opiera się na powiązaniu wolności z równością na poziomie procedur, stosowania i treści prawa, moralne maksimum wolności nie sprowadza się wyłącznie do sposobów wyrażania autonomii przez jednostkę, ale jej miernikiem a zarazem gwarantem jest akceptacja szeroko pojętej różnorodności w życiu społecznym. Małgorzata Bogaczyk-Vormayr w tekście *W kwestii nieposłuszeństwa obywatelskiego* przeprowadza historyczno-filozoficzną analizę zagadnienia nieposłuszeństwa, przywołując całą panoramę koncepcji filozoficznych, które za swój przedmiot obrały uzasadnienia obywatelskich wystąpień przeciwko legalnemu prawu. Ta rekonstrukcja zmierza do interpretacji historycznie udokumentowanych przypadków nieposłuszeństwa obywatelskiego, a także wydobycia krytycznych argumentów, które wysunąć można przeciwko koncepcji nieposłuszeństwa obywatelskiego sformułowanej przez Johna Rawlsa.

Kolejne cztery teksty odnoszą się wprost do praktyki, wskazując na ścisły związek, jaki zachodzi pomiędzy ekonomią, etyką i moralnością a zagadnieniem kondycji sfery publicznej współcześnie. Maciej Szlinder, prezentując w tekście *Powszechny dochód podstawowy – w stronę równości* argumentacje Richarda Wilkinsona i Kate Pickett, zauważa, że nierówności społeczne rodzą bardzo poważne problemy natury społecznej i obywatelskiej. Autor argumentuje, odwołując się do kategorii powszechnego dochodu podstawowego, że problemy nierówności społecznych (obywatelskich, ekonomicznych, ujmowanych z perspektywy gender) można efektywnie rozwiązać. Kolejny tekst *Problem zaufania w kontekście rozwoju społecznego technologii informatycznych*, autorstwa Mariusza Szynkiewicza, może być z powodzeniem traktowany jako wprowadzenie do etyki informacji i problemu zaufania w społeczeństwie informacyjnym. Autor analizuje niebezpieczeństwa rozwoju technologii informatycznych w kontekście społecznej potrzeby zaufania ujmowanego w szerokiej perspektywie badawczej (filozoficznej, socjologicznej). Z kolei Maciej Błaszak w tekście *Jak ocenić wartość polityka? Perspektywa mózgu wyborców*, odwołując się do teorii ewolucyjno-kognitywnych, zwraca uwagę na kryteria oceny postaw polityków, wyznaczając dwa ich poziomy: poziom moralny i metamoralny. Autor argumentuje, że choć obie te kategorie są ściśle ze sobą powiązane, to druga z nich konstytuuje oczekiwania wobec moralności polityków współcześnie, ponieważ tylko w perspektywie metamoralnej pojawia się szansa wyjścia poza myślenie partykularne ku myśleniu wspólnotowemu (także w kontekście globalnym).

Artykuł Ryszarda Mordarskiego *Russel Kirk i amerykańska tradycja konserwatywna* zmierza do rekonstrukcji pojęcia umysłowości konserwatywnej. W tym celu autor przybliża podstawowe założenia myślenia konserwatywnego w ujęciu Kirka oraz przedstawia, w jaki sposób powinien patrzeć na politykę i życie społeczne ktoś, kto cechuje się wrażliwością, określaną przez Kirka jako „umysłowość konserwatywna”.

* * *

Znakomita większość zgromadzonych w tym tomie „Filo-Sofiji” tekstów jest owocem wystąpień zaprezentowanych w dniach 21–23 czerwca 2013 r. na I Ogólnopolskim Sympozjum Filozoficznym z cyklu *Aksjologie sfery publicznej*, zorganizowanego przez Instytut Filozofii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza oraz Studium Nauk Humanistycznych i Społecznych Politechniki Wrocławskiej dla uczczenia jubileuszu pracy naukowej Profesora Tadeusza Buksińskiego.

Lidia B. Godek